

บทที่ 4

พัฒนาการของกลุ่มมรดงศ์เพื่อพัฒนาสิทธิสตรีไทย

ขบวนการต่อสู้เพื่อขยายสิทธิสตรีในต่างประเทศนั้น Kate Millet ได้ทำการศึกษาและแบ่งแยกขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิและการปลดปล่อยสตรีในระดับสากล ของสตรีในยุคสังคมนิยมอุตสาหกรรม ออกเป็น 3 ช่วง คือ

1. ช่วง ค.ศ. 1850-1930 (พ.ศ. 2373-2473) เป็นการต่อสู้เพื่อสถานะทางเศรษฐกิจและสังคม โดยใช้คำขวัญว่า "การทำงานที่เท่ากัน ต้องได้รับค่าแรงที่เท่ากัน" โดยไม่มีการใช้เพศมาเป็นเครื่องแบ่งแยกในการจ่ายค่าตัว การต่อสู้เป็นการต่อสู้ในเชิงเศรษฐกิจ-สังคม และผนวกอยู่ในการต่อสู้ของสหภาพแรงงาน
2. ช่วง ค.ศ. 1930-1945 (พ.ศ. 2473-2488) เป็นการต่อสู้เพื่อเรียกร้องสถานะทางการเมือง ขอสิทธิในการเลือกตั้งเช่นเดียวกับประชาชนพลเมืองที่เป็นชาย เป็นการต่อสู้ด้านสิทธิทางการเมือง
3. ช่วง ค.ศ. 1945 (พ.ศ. 2488) จนถึงปัจจุบัน เมื่อปลายปี ค.ศ. 1945 การต่อสู้ในประเด็นสิทธิสตรีจึงได้แยกตัวออกมาอย่างเด่นชัด จากการต่อสู้ร่วมทางเศรษฐกิจและการเมือง เป็นจุดเริ่มต้นของการต่อสู้เรื่องรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างเพศ ที่รู้จักในนามของ "การต่อสู้เพื่อสิทธิและการปลดปล่อยสตรี"(Women Liberation)³³
โดยเน้นการต่อสู้เพื่อเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมที่มีระบบถืออำนาจชายเป็นใหญ่ ซึ่ง มีความเกี่ยวข้องกับระบบทุนนิยม และสังคมนิยมอย่างเห็นได้ชัด ขบวนการสตรีในยุคใหม่นี้ก่อตั้งขึ้นโดยเชื่อมโยงกับประเด็นต่าง ๆ เช่น สหภาพของกรรมกรหญิงใน

³³ กาญจนา แก้วเทพ, อดีตศาสตร์. สำนักพิมพ์เจนเดอร์เพรส : 2535 , หน้า 54.

โรงงาน ปัญหาการขาดแคลนสถานเลี้ยงเด็ก การทดลองเรื่องการใช้ชีวิตคู่แบบใหม่ ๆ กลุ่มผู้หญิงที่เป็นจุดเริ่มต้นของขบวนการสันติภาพ คัดค้านสงคราม คัดค้านการใช้อาวุธนิวเคลียร์ รวมทั้งกลุ่มผู้หญิงที่สนใจประเด็นสิ่งแวดล้อม (Eco-Feminism)

สำหรับประเทศไทย กลุ่มรณรงค์เพื่อพัฒนาสิทธิสตรี ซึ่งก็คือ องค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานด้านสตรี หรือที่เรารู้จักกันในนาม NGO's (Non-Government Organizations) เป็นองค์กรที่มีบทบาทสำคัญในการต่อสู้ เรียกร้องให้ได้มาซึ่งสิทธิ และความเสมอภาคของสตรีไทย ซึ่งปัจจุบันมีอยู่กว่า 300 องค์กร สามารถจำแนกแนวกิจกรรมออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ คือ

1. กลุ่มหรือองค์กรที่ต่อสู้ในประเด็นทางกฎหมาย เช่น สมาคมบัณฑิตสตรีทางกฎหมาย ซึ่งได้ต่อสู้แก้ไขประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ว่าด้วยกฎหมายครอบครัว ซึ่งวิธ รอนและบันทอนสิทธิ เสรีภาพของสตรี เนื่องด้วยการสมรส ตั้งแต่เรื่องทะเบียนสมรส การทำนิติกรรม ตลอดจนการหย่า และ ค่าเลี้ยงดูบุตร
2. กลุ่มหรือองค์กรที่ดำเนินกิจกรรมทางด้านพัฒนาเศรษฐกิจและ สังคมของสตรี เช่น สมาคมส่งเสริมสถานภาพสตรี สมาคมผู้บำเพ็ญประโยชน์แห่งประเทศไทย คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ ตลอดจนกระทรวง และ กรม กองต่าง ๆ ที่มีหน่วยงานพัฒนาสตรี ประเด็นของการพัฒนา ได้แก่ การพัฒนาอาชีพและรายได้ของสตรี การพัฒนานักการเมือง ผู้นำท้องถิ่น และผู้นำชุมชนสตรี
3. กลุ่มหรือองค์กรที่ต่อสู้ในประเด็นทางการเมือง เช่น มูลนิธิผู้หญิง มูลนิธิเพื่อนหญิง กลุ่มเอ็มพาวเวอร์ เป็นต้น ประเด็นที่ต่อสู้ก็ได้แก่สิทธิการทำแท้ง สิทธิลาคลอด 90 วัน โดยได้รับค่าจ้าง เป็นต้น

สภาพแวดล้อมทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ที่มีอิทธิพลต่อพัฒนาการของกลุ่มรณรงค์เพื่อพัฒนาสิทธิสตรี

ช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475-ช่วงประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2517

ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. 2475 ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรก และมีการบัญญัติรับรองสิทธิทางการเมืองที่เท่าเทียมกัน ระหว่างชายและหญิงในการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เป็นการให้จากรัฐโดยสตรีมีได้ร้องขอเหมือนกับสตรีในประเทศอื่น ๆ

สภาพทางสังคมขณะสถานการณ์ภาพของสตรียังคงมีสภาพเดิม ไม่มีการเปลี่ยนแปลง กล่าวคือ ยังเป็นระบบถืออำนาจชายเป็นใหญ่ แม้ว่ากฎหมายลักษณะครอบครัวจะเปลี่ยนจากระบบผัวเดียวหลายเมีย เป็นระบบผัวเดียวเมียเดียวตามแบบตะวันตก หากแต่กฎหมายไทยยังมีลักษณะทวิมาตรฐานทางเพศ (Double Sexual Standard) เช่น กฎหมายมีบทบัญญัติเกี่ยวกับการรับรองบุตรนอกสมรส ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้ชายมีสิทธิเสรีภาพทางเพศนอกสถาบันสมรสได้ต่อไป ในขณะที่เดียวกันก็กำหนดภาระหน้าที่ให้หญิงต้องซื่อสัตย์สุจริตต่อชาย เริ่มตั้งแต่เป็นคู่หมั้นไปจนกว่าจะขาดจากการสมรส อย่างไรก็ตาม การยกย่องให้ชายเป็นหัวหน้าครอบครัว เป็นผู้ใช้อำนาจปกครองบุตร เป็นผู้ที่มีอำนาจจัดการทรัพย์สินของทั้งสองฝ่าย ซึ่งหลักกฎหมายดังกล่าวนี้อาจจะสอดคล้องกับสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และ วัฒนธรรมของยุคสมัยนั้น ๆ เนื่องจากสตรียังขาดโอกาสทางการศึกษา และการทำงานนอกบ้าน³⁴ ปลายปี พ.ศ. 2475 สมาคมสตรีไทยแห่งกรุงสยามก็ถือกำเนิดขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์ "เปนส่วนใหญ่ในการที่จะสมานความสามัคคีของเพศหญิง ต้องการจะให้เปนมหาวิทยาลัยเปนที่รวมแห่งคุณความดีของหญิง"³⁵ ซึ่งต่อมาได้มีบทบาทในการรณรงค์ทางความคิดเรื่องสิทธิการทำงานนอกบ้านของหญิง ทั้งนี้เพราะสตรีในยุคนี้แม้จะได้รับโอกาสทางการศึกษา แต่สังคมก็ยังไม่ยอมรับให้ผู้หญิงทำงานนอกบ้าน นอกจากนี้แล้ว องค์การสตรียังต่อสู้เรื่อง โอกาสทางการศึกษา สิทธิทางการเมือง และเรื่องความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมระหว่างชาย-หญิง ในระบบครอบครัวแบบผัวเดียวหลายเมียอีกด้วย

ในเรื่องโอกาสทางการศึกษา สตรีแม้จะได้รับสิทธิที่จะเข้าสู่ระบบโรงเรียนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2430 หากแต่ยังถูกจำกัดสิทธิ ให้เรียนเฉพาะวิชาที่เกี่ยวข้องกับการเตรียมความพร้อมสำหรับการเป็นเมียและแม่เท่านั้น ต่อมาได้มีกระแสเรียกร้องให้เปิดโอกาสให้สตรีได้เรียนวิชาสามัญเช่น

³⁴ วัฒนการของนโยบายและกฎหมายเกี่ยวกับสตรี (หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475-ปัจจุบัน), หน้า 116.

³⁵ สตรีกับการมีส่วนร่วมทางการเมือง, อ่างแล้ว, หน้า 58.

เดียวกับชาย ในปีพ.ศ. 2478 ต่อมาได้มีการต่อสู้เพื่อสิทธิของสตรีในกฎหมายครอบครัว จนกระทั่งได้มีการประกาศใช้กฎหมายผัวเดียวเมียเดียวขึ้นในปี พ.ศ. 2478

ช่วงปีพ.ศ. 2501-2514 เป็นการปกครองในช่วงเผด็จการ สตรีชั้นสูงและชั้นกลางที่ทำงานในสาขาอาชีพต่าง ๆ ได้รวมตัวกันจัดตั้งเป็นสมาคมอาชีพสตรี ทั้งนี้เพราะ บรรยากาศขณะนั้นไม่เอื้ออำนวยให้ประชาชนได้แสดงความคิดเห็นขัดแย้งกับผู้นำ นอกจากนี้ประเทศไทยก็เริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจ ฉบับที่ 1 พ.ศ. 2503-2506 ตลาดแรงงานเริ่มเปิดรับสตรีเข้าสู่ระบบมากขึ้น สตรีระดับสูงขณะนั้นก็ออกไปทำงานนอกบ้านกันมากขึ้น กลุ่มสตรีเหล่านี้ได้แก่ สมาคมผู้บำเพ็ญประโยชน์แห่งประเทศไทย สมาคมแพทย์สตรีแห่งประเทศไทย สมาคมสตรีนักธุรกิจและวิชาชีพแห่งประเทศไทย สมาคมเลขานุการสตรีแห่งประเทศไทย เป็นต้น กิจกรรมที่ทำ ก็ได้แก่ กิจกรรมด้านสังคมสงเคราะห์ โดยเน้นเรื่องส่งเสริมความเสมอภาคทางการศึกษา และอาชีพ ให้ความช่วยเหลือแก่สตรีผู้ด้อยโอกาสทางด้านการศึกษาและ อาชีพอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ยังมีการขยายฐานการดำเนินงานออกสู่ชนบท เพื่อแก้ปัญหาการว่างงาน ยุคนี้จึงเป็นการต่อสู้ในประเด็นทางเศรษฐกิจ

ช่วงหลังปี พ.ศ. 2517-6 ตุลาคม พ.ศ. 2519

สตรีไทยได้มีส่วนร่วมในการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องรัฐธรรมนูญ จนนำไปสู่เหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ขณะนั้นได้มีกลุ่มสตรีเกิดขึ้นมากมายทั้งในสถาบันการศึกษาระดับมหาวิทยาลัย และโรงเรียน ได้แก่ กลุ่มผู้หญิงมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กลุ่มผู้หญิงมหาวิทยาลัยรามคำแหง ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และกลุ่มนักเรียนโรงเรียนราชินีบูรณะ เป็นต้น การต่อสู้เน้นที่ผู้ปกครองที่เป็นเผด็จการโดยได้รับอิทธิพลแนวคิดลัทธิมาร์คซิสต์ กล่าวคือ เชื่อว่า การกดขี่สตรีเกิดจากการกดขี่ทางชนชั้นของสังคมที่มีชนชั้น การทำให้สังคมชนชั้นสูญเสียลงก็เท่ากับเป็นการปลดปล่อยความไม่เสมอภาคทางเพศด้วย การต่อสู้ในประเด็นสตรีจึงรวมอยู่กับการต่อสู้ในแนวชนชั้น กิจกรรมที่องค์กรเหล่านี้ทำได้แก่ การทำงานเพื่อช่วยเหลือกลุ่มชาวนาและกรรมกร ทั้งนี้เพราะมองว่า กลุ่มชาวนาและกรรมกรเป็นชนชั้นที่ถูกกดขี่มากที่สุดและ ภายหลังจากการเรียกร้องทางการเมืองจบสิ้นลง ผู้แทนจากกลุ่มสตรีจำนวนหนึ่งก็ได้รับการแต่งตั้งให้เข้าร่วมเป็นกรรมการร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2517 ซึ่งผลจากการที่สตรีได้มีบทบาทร่วมเป็นกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ และการผลักดันจากองค์กรสตรี คือ กลุ่มส่งเสริมสถาน

ภาพสตรีนี้เอง ทำให้มีการบัญญัติรับรองสิทธิที่เสมอภาคระหว่างผู้ชายกับผู้หญิงไว้ในรัฐธรรมนูญอย่างชัดเจน โดยบัญญัติไว้ในมาตรา 28 ว่า "บุคคลย่อมมีสิทธิและเสรีภาพภายใต้บังคับแห่งบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ" "ชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน การจำกัดสิทธิและเสรีภาพอันเป็นการฝ่าฝืนเจตนารมณ์ตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญจะกระทำมิได้" นอกจากนี้ในบทเฉพาะกาล มาตรา 236 ยังกำหนดระยะเวลาให้รัฐดำเนินการปรับปรุง แก้ไขกฎหมาย ตลอดจนการบัญญัติกฎหมายขึ้นใหม่ให้สอดคล้องกับบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญให้เสร็จสิ้นภายใน 2 ปี ผลก็คือ ทำให้เกิดการแก้ไข เปลี่ยนแปลงกฎหมาย และระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับสถานภาพของสตรีหลายเรื่อง ได้แก่ การแก้ไขระเบียบเกี่ยวกับการเข้ารับราชการในบางตำแหน่ง เช่น

1. กระทรวงกลาโหม ยกเลิกระเบียบที่กำหนดให้ทหารหญิงมียศสูงสุดแค่นายพันโท
2. กระทรวงมหาดไทย ยกเลิกกฎกระทรวงที่ห้ามรับสตรีเข้าทำงานในตำแหน่งข้าราชการและอัยการ และให้สิทธิดำรงตำแหน่งพนักงานที่ดินได้ทุกตำแหน่ง
3. กระทรวงยุติธรรมเปิดโอกาสให้สตรีเป็นผู้พิพากษาในศาลสูง และศาลอื่น ๆ
4. กระทรวงต่างประเทศยกเลิกกฎระเบียบที่ให้หญิงมีสามีต้องได้รับความยินยอมจากสามีในการขอหนังสือเดินทางไปต่างประเทศ และยกเลิกกฎระเบียบที่ห้ามสตรีดำรงตำแหน่งอัครราชทูต

ในความสัมพันธ์ ระหว่างหญิง-ชาย ได้มีการแก้ไขให้สิทธิของหญิงหม้ายที่สามีตายได้กลับมาใช้นามสกุลเดิม เป็นต้น

เมื่อองค์การสหประชาชาติได้กำหนดให้พุทธศักราช 2518 เป็นปีสตรีสากล และช่วง พ.ศ. 2518-2528 เป็นทศวรรษสตรี ทำให้ประเทศไทยในฐานะประเทศสมาชิกต้องเข้าร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ขององค์การสหประชาชาติ โดยเฉพาะในการเข้าเป็นภาคีอนุสัญญาว่าด้วยการขจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีทุกรูปแบบขององค์การสหประชาชาติ (The U.N. Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination Against Women) รัฐบาลจำเป็นต้องกำหนดนโยบายและปรับปรุงแก้ไขกฎหมาย เพื่อให้บรรลุถึงความเสมอภาคระหว่างเพศ ตามที่ประเทศไทยได้ให้สัตยาบันไว้กับสหประชาชาติ ได้แก่

1. การแต่งตั้งคณะอนุกรรมการพัฒนากิจกรรมและ บทบาทสตรีในคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและ สังคมแห่งชาติ เมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน พ.ศ. 2522 โดยมีหน้าที่ในการจัดทำแผนพัฒนาสตรีระยะยาว (พ.ศ. 2525-2544) ซึ่งเป็นแนวทางพัฒนาสตรีที่จะบรรลุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

2. การก่อตั้งคณะกรรมการพัฒนาสตรีแห่งชาติ เมื่อวันที่ 26 สิงหาคม พ.ศ. 2526 โดยให้มีฐานะเป็นองค์กรถาวรของรัฐ ทำหน้าที่ในการให้คำปรึกษาด้านนโยบายแก่รัฐบาล ในกิจการที่เกี่ยวกับสตรีและ ประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐและ เอกชนในกิจกรรมการพัฒนาสตรี ซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนฐานะและรูปแบบ เป็นคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ (กสส.) เป็นหน่วยงานระดับกอง สังกัดสำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี เพื่อให้การดำเนินงานมีความต่อเนื่อง ไม่ต้องสลายตัวไปทุกครั้งที่มีการเปลี่ยนแปลงคณะรัฐมนตรีเหมือนดังแต่ก่อน

3. มีการจัดทำแผนหลักงานสตรีระยะยาว (พ.ศ. 2535-2554) เพื่อให้แผนงานพัฒนาสตรีมีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้น

4. การประกาศใช้พระราชบัญญัติประกันสังคม พ.ศ. 2533 โดยมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 2 กันยายน พ.ศ. 2533 จัดทำขึ้นเพื่อให้เกิดความมั่นคงในชีวิตของประชาชนทั้งชายและหญิง ทั้งที่เป็นลูกจ้างและผู้ประกอบอาชีพอิสระ เพิ่มเติมจากกฎหมายคุ้มครองแรงงาน

ภายหลังจากมีการยึดอำนาจคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (รชช.) ได้แต่งตั้งให้นายอานันท์ ปันยารชุนเป็นนายกรัฐมนตรี และนายอานันท์ ฯ ได้มอบหมายให้ นายมีชัย ฤชุพันธ์ รองนายกรัฐมนตรี และนางสายสุรี จุติกุล รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรีรับผิดชอบงานของคณะกรรมการส่งเสริมและ ประสานงานสตรีแห่งชาติ เป็นผลให้กิจกรรมต่าง ๆ ของ กสส.ดำเนินมาอย่างต่อเนื่อง ระหว่างนั้นได้มีการแก้ไขพระราชบัญญัติสัญญาชาติ พ.ศ. 2508 โดยพระราชบัญญัติสัญญาชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 ส่งผลให้สิทธิในการสืบสัญชาติไทยให้แก่บุตรของหญิงไทยและชายไทยที่สมรสกับคนต่างด้าวมีความเสมอภาคกัน โดยมีผลบังคับใช้ ตั้งแต่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2535

สมัยที่พรรคประชาธิปัตย์เป็นแกนนำในการจัดตั้งรัฐบาลภายใต้การนำของนายก ฯ ชวน หลีกภัย ซึ่งนโยบายทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับสตรีได้แก่ จะแก้ปัญหาการเลือกปฏิบัติต่อสตรี โดยการแก้กฎหมาย หรือระเบียบที่เกี่ยวข้อง เพื่อเปิดโอกาสให้สตรีสามารถประกอบอาชีพได้เท่าเทียมชาย (ข้อ 8.6.2) ซึ่งต่อมา ในการประชุมคณะรัฐมนตรี วันที่ 19 มกราคม พ.ศ. 2536 ได้มีมติเห็นชอบให้สตรีสามารถดำรงตำแหน่งเป็นปลัดอำเภอได้ และต่อมากระทรวงมหาดไทยก็ได้แต่งตั้งผู้ว่าราชการจังหวัดหญิงคนแรกคือ นางจรัสศรี ทีปรัช ให้ดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดนครนายก นางนิพัทธา อมรรัตนเมธา ดำรงตำแหน่งรองผู้ว่าฯ จังหวัดปทุมธานี พร้อมกันนี้ก็ได้แต่งตั้งปลัดอำเภอหญิงอีก 10 คน และมีการแก้ไขกฎหมายคุ้มครองแรงงาน เกี่ยวกับสิทธิ

ในการลาคลอด โดยให้สิทธิแก่ลูกจ้างหญิงที่มีครรภ์มีสิทธิในการลาก่อนและหลังคลอดได้ 90 วัน โดยได้รับค่าจ้างเต็ม ซึ่งมีการประกาศใช้เมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2536

การดำเนินกิจกรรมขององค์กรสตรีในระยะต่อมา มีความสัมพันธ์กับสถานการณ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ดังจะเห็นได้จาก ช่วงปีพ.ศ. 2522 เป็นต้นมา (แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5) ผลจากการพัฒนาประเทศ เพื่อให้มีความทันสมัย ทำให้เกิดการย้ายถิ่นของแรงงานสตรีจากภาคเกษตรมาสู่ภาคอุตสาหกรรม และภาคบริการ รวมทั้งธุรกิจทางเพศซึ่งขยายตัวเพิ่มมากขึ้นจากท้องถิ่น มาสู่ระดับประเทศ และออกสู่นอกประเทศ และเมื่อสหประชาชาติประกาศให้ปี พ.ศ. 2518-2528 เป็นทศวรรษสตรี รัฐบาลมีการเปิดกว้างในเรื่องนโยบายเพื่อส่งเสริมและขยายสิทธิสตรีมากขึ้น ในขณะที่องค์กรสตรีส่วนใหญ่ที่ก่อตั้งขึ้นและดำเนินกิจกรรมภายหลังปี 2523 เป็นต้นมา จะมีผู้นำองค์กรที่มีประสบการณ์ ในการต่อสู้เรียกร้องในประเด็นทางการเมืองการปกครองในช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519 มาก่อน เช่น ผู้นำท่านหนึ่งของมูลนิธิเพื่อนหญิง เล่าว่า "ตอนที่เกิด 14 ตุลาคม 2516 ตัวเองเรียนอยู่ปี 3 ธรรมศาสตร์ เพื่อน ๆ ก็ไปร่วมอยู่ด้วย แต่ตัวเองมีหน้าที่จัดหาเสบียงไปให้เพื่อน"³⁶

นอกจากองค์กรสตรีที่มีแกนนำเป็นชนชั้นกลางที่มีการศึกษาแล้ว ยังมีองค์กรสตรีในระดับพื้นฐานเกิดขึ้นมากมายทั้งในเมืองและชนบท เช่น ในภาคเหนือ มีกลุ่มสตรีรากหญ้า ชมรมกำนันผู้ใหญ่บ้านหญิง และผู้นำสตรีภาคเหนือ ต.ม.ส. ภาคเหนือและภาคอีสาน ตามจังหวัดต่าง ๆ ก็มีกลุ่มแม่บ้านและ คณะกรรมการพัฒนาสตรีระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอและจังหวัด นอกจากนี้องค์กรสตรียังเปลี่ยนยุทธวิธีในการทำงาน จากที่เคยให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ด้อยโอกาสแต่เพียงอย่างเดียว มาเป็นการส่งเสริมให้กลุ่มสตรีระดับรากหญ้ารวมตัวกันเป็นกลุ่ม เพื่อเป็นปากเสียงให้กับตัวเอง ซึ่งองค์กรสตรีแต่ละองค์กรจะมีกิจกรรมการดำเนินงานโดยมีจุดเน้นแตกต่างกันไปตามวัตถุประสงค์ของแต่ละองค์กรตั้งไว้ "เราเข้าไปฝึกอบรมกลุ่ม NGOs ชาวบ้านคนทำงาน เน้นภาคปฏิบัติ ทำให้เป็นจริงในชุมชน"³⁷ หรือกิจกรรมอย่างหนึ่งสมาคมบัณฑิตสตรีทางกฎหมายที่ให้ความสำคัญกับความต้องการของสตรีระดับรากหญ้า โดยเน้นการให้ความช่วยเหลือ ให้ความรู้ และฝึกอบรมทางด้านกฎหมายแก่ชาวบ้าน โดยจะมีอาสาสมัครออกไปสอน

³⁶ สัมภาษณ์ ผศ. ภาวนา พัฒนศรี, รองประธานมูลนิธิเพื่อนหญิง.

³⁷ สัมภาษณ์ ธนวัตี ทาจัน, ผอ.มูลนิธิเพื่อนหญิง.

กฎหมายให้กับชาวบ้านในชนบท "เราเข้าไปสอนกฎหมายที่ชาวบ้านเขาอยากจะรู้ ถ้าเป็นเขตที่อยู่ติดชายแดน มีปัญหาเรื่องหนังสือรับรอง การออกโฉนดที่ดิน เราก็จะไปให้คำแนะนำ สอนกฎหมายที่เกี่ยวกับที่ดิน บางท้องที่ไม่มีปัญหาเรื่องที่ดินแต่มีปัญหาการทะเลาะวิวาทกัน เขาอยากรู้เรื่องกฎหมายครอบครัว เราก็สอนกฎหมายครอบครัวให้เขา"³⁸

อย่างไรก็ตามเมื่อมีข้อเรียกร้อง การรณรงค์ที่เป็นประเด็นสำคัญที่องค์กรสตรีใด ๆ ต้องการรณรงค์หรือเรียกร้องจากรัฐบาลก็จะมีการรวมตัวกันจัดอภิปราย สัมมนา ขอความเห็นและความร่วมมือระหว่างองค์กร มีการทำงานเป็นเครือข่ายมากขึ้น เมื่อประสานกันได้แล้วก็จะดำเนินกิจกรรมร่วมกัน เช่น การเคลื่อนไหวเพื่อให้มีการกำหนดสิทธิความเสมอภาคของสตรีไว้ในรัฐธรรมนูญ เพื่อเป็นหลักประกันในเรื่องสิทธิและ ความเสมอภาคของกฎหมายฉบับอื่น ๆ ต่อมา ซึ่งการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 6) พุทธศักราช 2539 ประกาศใช้ ณ วันที่ 27 กันยายน พ.ศ. 2539 โดยให้สิทธิหญิงและชายเท่าเทียมกัน ดังได้บัญญัติไว้ในหมวด 3 มาตรา 30 ว่า "บุคคลย่อมเสมอภาคกันในกฎหมาย และได้รับความคุ้มครองตามกฎหมาย เท่าเทียมกัน ชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน การเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคลเพราะเหตุแห่งความแตกต่างในเรื่องถิ่นกำเนิด เชื้อชาติ ภาษา เพศ อายุ สภาพทางกาย หรือสุขภาพ สถานะของบุคคล ฐานะทางเศรษฐกิจหรือสังคม ความเชื่อทางศาสนา การศึกษาอบรม หรือความคิดเห็นทางการเมืองอันไม่ขัดต่อบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ จะกระทำมิได้" หรือการเคลื่อนไหวของกลุ่มแรงงานสตรี ร่วมกับมูลนิธิเพื่อนหญิง และองค์กรสตรีอื่น ๆ ในการเรียกร้องเพื่อให้มีการกำหนดสิทธิการลาคลอดได้ 90 วัน โดยได้รับค่าจ้างเต็ม "เรื่องกฎหมายลาคลอด 90 วัน เราไม่ได้ทำงานคนเดียวนะ...มีองค์กรอื่น ๆ ร่วมกันด้วยหลายองค์กร"³⁹ และที่สำคัญองค์กรสตรียังปรับเปลี่ยนแนวทางการดำเนินงานต่อสู้ โดยเน้นการต่อสู้ในเชิงการเมืองและรัฐสภามากขึ้น เนื่องจากมีความจำเป็นต้องอาศัยรัฐในการปรับปรุงแก้ไขกฎหมาย ในขณะที่เดียวกันสตรีที่มีศักยภาพก็ได้รับการยอมรับให้มีบทบาททางการเมืองเพิ่มมากขึ้น ดังเช่น การดำเนินกิจกรรมของสถาบันวิจัยบทบาทหญิงชายและการพัฒนา ที่จัดการฝึกอบรมผู้นำท้องถิ่นสตรี และกิจกรรมการเสริมทักษะให้กับสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.หญิง) เป็นต้น

³⁸ สัมภาษณ์ รศ. วิมลศิริ ชำนาญเวช, นายกสมาคมบัณฑิตสตรีทางกฎหมาย (ปี 2534-2538).

³⁹ สัมภาษณ์ธรรมาวดี ท่าจีน, ผอ.มูลนิธิเพื่อนหญิง.

ภายหลังจากที่รัฐบาลจัดตั้งคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ (กสส.) การดำเนินกิจกรรมขององค์กรสตรีสามารถกระทำเป็นเครือข่าย มีการประสานงานกันระหว่างภาครัฐและเอกชน เป็นผลให้การดำเนินกิจกรรมเพื่อรณรงค์ ขยายสิทธิสตรีประสบผลสำเร็จได้ง่ายขึ้น ทั้งนี้เพราะ เมื่อใดก็ตามที่องค์กรสตรีมีประเด็นที่จะรณรงค์ เรียกร้องต่อรัฐบาล องค์กรสตรีจะแจ้งไปยังองค์กรสตรีอื่น ๆ รวมทั้ง กสส. โดยจะมีการจัดอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และขอความร่วมมือระหว่างองค์กร ซึ่งภายหลังจากการประชุมก็จะได้อัปเดตข้อมูลเพื่อนำไปเป็นข้อมูล หรือเป็นประเด็นในการรณรงค์เรียกร้องต่อรัฐบาลร่วมกัน "การออก Policy เราจะฟังเสียงร่วมกันว่าเราต้องการทิศทางอะไร ไปทางไหน กสส. และ NGOs ไม่ได้มีมุมมองที่ขัดแย้งกันโดยหลักการ เราให้ NGOs มีส่วนร่วม บางครั้งเรายอมรับว่า NGOs ทำได้ดีกว่าเช่น พระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการค้าประเวณี ก็ให้ NGOs ตรวจสอบข้อมูลตามสถานแหล่งบริการ"⁴⁰

ในบางประเด็นปัญหา คณะอนุกรรมการบางคณะของ กสส. อาจเป็นผู้ที่คิดและหยิบยกประเด็นขึ้นมา และต้องการหาแนวร่วมในการดำเนินกิจกรรม กสส. ก็อาจจะเป็นฝ่ายขอความร่วมมือจากองค์กรสตรีภาคเอกชนได้เช่นกัน "บางเรื่องผู้ที่หยิบยกประเด็นคือคณะอนุกรรมการในกสส. เช่น หนังสือที่เป็นแบบเรียน เราคิดขึ้นเองและต้องการหาแนวร่วม โดยเสนอ Issue ให้ Public ทราบ จัดสัมมนา เชิญ NGOs และสื่อมวลชน เป็นการสร้างกระแส เช่น เดลินิวส์ มติชน เพื่อกระจายข่าว และทำเรื่องเสนอรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษา ฯ"⁴¹ ทั้งนี้เนื่องจากการทำงานภายในกสส. จะประกอบไปด้วย บอร์ดคณะกรรมการ กสส. โดยมีนายกเป็นประธาน ฯ และบอร์ดคณะกรรมการ กสส. จะตั้งคณะอนุกรรมการเพื่อทำหน้าที่ดูแลเฉพาะเรื่อง ซึ่งคณะอนุกรรมการนี้จะประกอบไปด้วยผู้ทรงคุณวุฒิที่มีประสบการณ์ในด้านการพัฒนาสตรีอย่างน้อย 2 ปี มีเจ้าหน้าที่จากภาครัฐ เช่น อธิบดีกรมซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับสตรีในด้านนั้น ๆ และตัวแทน NGOs ซึ่งเป็นแม่ข่ายหลักของ NGOs เข้าร่วมทำงานเป็นคณะอนุกรรมการของกสส. จากการทำงานร่วมกันเป็นระยะเวลาอันยาวนาน ทำให้การรณรงค์ เรียกร้องต่อรัฐในประเด็นปัญหาต่าง ๆ ที่ผ่านมาในช่วงหลัง ผ่านการถกเถียงอภิปราย จนได้อัปเดต และการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ก็ได้รับความร่วมมือและประสานงานระหว่างองค์กรภาครัฐและองค์กรภาคเอกชนมาแล้วแทบทั้งสิ้น

⁴⁰ สัมภาษณ์ คุณสุจิตต์ ไตรพิทักษ์ (ผอ. ส่วนประสานแผนและโครงการกสส.)

⁴¹ สัมภาษณ์ คุณศุภฉัญญา โบราณินทร์ (เจ้าหน้าที่ กสส.)